

დავით მალაზონია

საქართველოს კუთხემის ეთნოგრაფიული

გაზეთ „ივერიაში“ ხშირად იძებლებოდა საქართველოს სხვადასხვა კუთხის ეთნოგრაფიული მიმოხილვები. ისინი საკმაოდ სრულად და საინტერესოდ ასახვდნენ მოცემული რეგიონების მკიონრთა ყოფასა და ზე-ჩვეულებებს და, ამასთან ერთად, შორეულ წარსულთან დაკავშირებულ რიტუალებსაც შეიცავდნენ, რასაც გარკვეული სამსახურის გაწევა შეეძლო ისტორიის მკვლევართათვის.

ფშავებებსურთა სულიერი თუ ყოფითი ცხოვრების მრავალ ასპექტს დაწერილებით გადმოგვცემს გაფაუშაველა, რომელიც ეთნოგრაფიულ მონაცემებს ზოგადისტორიული პროცესების ახსნისთვისაც იშველიებს. იგი იძლევა ამ კუთხების რელიგიური წარმოდგენების ანალიზს, აღწერს შესაბამის რიტუალებსა („ლაშარობა“ – 1888, №174, „აფხაზობა“ – 1886, №№141, 142) და მათთან დაკავშირებულ ქცევისა და რწმენის ფორმებს. მიუთითებს ქრისტიანულ რწმენა-მსახურებასთან წარმართულ წარმოდგენათა გადმონაშოთების მკიონრთად შერწყმაზე. ასეთ მაგალითებად თვლის იგი „კვირაუქმობის“ (1888, №243), ფრჩხილისა და თმის ნაგეოთის დაწევის ჩვეულებას (1888, №243), მთიელთა აზრს საიქო ცხოვრებაზე (1886, №35).

წარმართობის გადმონაშოთებთან სინოეზის შედეგად მთიელებში სპეციფიკური ხასიათი მიუდია ქრისტიანულ მრწამსს, რაც სხვა ნიშან-თვისებებთან ერთად ფატალიზმის ღრმა განცდაშიაც ვლინდება (1888, №174).

ვაჟა განიხილავს ფშაველთა სამართლებრივ გარემოსა და სათანადო ჩვევებს, რაც, მისივე განმარტებით, მთიელთა ყოფითი მხარეებისა და ზნეობრივ კატეგორიათა გავლენით უნდა ჩამოყალიბებულიყო (1888, №243). მთიელთა სამართლის თავისებური ხასიათი კი იკვეთება ქცევის დამკეიდრებულ წესებსა (სისხლის აღება, გამოსყიდვა) და სახველის ფორმათა (ფიზიკური – ჩაქოლება, ზნეობრივი – მოკვეთა) სფეროშიაც. ხოლო მათი ანალიზის საფუძვლებზე მთიელთა ტრადიციული ყოფის სხვა ფორმათა შესახებაც საინტერესო ცხობებს გდებულობთ. მაგალითად, გვარის შიგნით სისხლის აღების წესის არარსებობას ვაჟა პატრიარქალობის ძლიერი გადმონაშოთ ხსნის.

ვაჟა მართებულად ამახვილებს ყურადღებას ფშაველთა ყოფით ტრადიციებზე, მათ ზე-დანიშნების, მიცვალებულის დატირებისა და დაკრძალვის, ქორწინების – ქალის თხოვის, „აგვანში და ტრადიციების, ზე-ხასიათის თავისებურებების მთელი საეჭერი იკვეთება (1886, №№34-39).

ვაჟა სტუმრის მიღების, მისალმების, გამასაინძლების, სხვადასხვა თავშესაქცევ თამაშობათა შესახებაც გვესაუბრება, რომელებშიც თვალნათლივ იღებლება ჩვენი წარსული. „ეს ორი სიტყვა (მისალმება – „მოხველი მშვიდობით“ – დ.მ.) წარსულს გადაგვიშლის ხალხის ცხოვრებისას. რა ეს და რა სხვა ჩვეულებანი. მთელი სათამაშოები, რომლებითაც ბალები ერთობიან, წარსულის გაცობრიობის სურათებია. თამაშობათა მომეტებული ნაწილი მოგვაგონებს ომიანობას, ძარცვას, გატაცებას, ტყმელ შეყრობას და სხვ., რომელთაც წინა დორში ცხოველი ძალა ქვენდათ“ (1900, №176).

ფშაველების ცხოვრების სტილში შემოჩენილი ადაორბრივ-სამართლებრივი, პატრიარქალურ-თემური, ზნეობრივ-კულტურული ფორმების გამოკვლევას გვთავაზობს დ.ხიზანიშვილი ეთნოგრაფიულ გამოკვლევათა ციკლში – „ფშავეთი და ფშაველები“ (1889, №№138-140, №№177-180, №№211, 215; 1890, №№79-82; 1891, №322-31).

მთიელთა ყოფა-ცხოვრების ტრადიციულობის შესახებ ჩვენს წარმოდგენას ამდიდრებს მოხევეთა ტანსაცმლის, საეგების, ერთმანეთთან ურთიერთობის წესისადმი მიძღვნილი ს.შადურის გამოკვლევა „წერილი ხევიდან“ (1890, №37).

საინტერესო მასალებით მდიდარია ა.ხახანაშვილის ვრცელი გამოკვლევა – „მგზავრის დღიურიდამ“ – თუშთა ცხოვრების, მათი ზე-ხასიათის, შემორჩენილი ჩვეულებების შესახებ (1888, №№173, 177, 181, 185). მასში შესულია რელიგიური წარმოდგენების აღრეული სახეებისა და ტრადიციულ-გვაროვნული ურთიერთობების ამსახველი ძვირფასი ცხობები. ნაჩვენებია თუშთა სამეურნეო და საოჯახო საქმიანობის მრავალი მხარე.

მიცვალებულის დაკრძალვასთან დაკავშირებულ (დატირება, გაპატიოსნება, ქელები) აქ შემორჩენილ ჩვეულებებზე მოგვითხოობს მიხ. ხელაშვილი („საისტორიო მასალა“, 1890, №119).

კორესპონდენციებში – „ეთნოგრაფიული წერილები. ხევსურეთი“ (1886, №№267-269; 1887, №№8, 14, 15, 71, 74, 158, 170, 171, 204, 267) 6.ურბნელი (ხიზანიშვილი) ყურადღებას ამახვილებს სხვადასხვა ხალოცავის განსაკუთრებულ, მათ შორის სამეურნეო-სამართლებრივ მნიშვნელობაზე: „მოხისხლე რომ თემს შეურიგდეს, სისხლი იძატიოს, უგვევლად შურის მაბიებლის თემის ხატში უნდა მივიდეს, ხატს შესწიროს ქვა, დაუკლას საკლავი; მაშინ და მხოლოდ მაშინ დამნაშავეს ებატიება სისხლი. . . ერთი სიტყვით, ხატი თემის „ბატონია“ და თემი კიდევ ამ ბატონის „ემაა“. . .“ (1886, №267).

ადსანიშნავია, რომ წარმართული ელემენტები დღესაც შემორჩენია ხევსურთა ქრისტიანულ რწმენას. მათი ანალიზისას საყურადღებო ცხობები იკვეთება ადრეული რელიგიური წარმოდგენების

თვემის კუთხით განვითარებაში მოქცეული მიწით სარგებლობის პირობებზე, მეუღლეთა გაყრისას წარმოშობილ ქონებრივ გალლებულებებზე (1886, №62).

თემურ-პატრიარქალური სისტემით განისაზღვრებოდა სამართალსა და მართლმსაჯულებასთან დაკავშირებული საკითხები. აქ სამართალი წარმოადგენს სხვადასხვა წეს-ჩვეულებითი ტრადიციებისა და სარწმუნოებრივი წარმოადგენების სიმბოლურ ჯაჭვს (1886, №46). ხოლო თვით სამართალწარმოების პროცესი ემყარება მოწმეთა ჩვენებებს, ფაქტობრივ მტკიცებულობებს, აღათობრივ სამართალს და მსაჯულთა პირად პოზიციებს.

სკანდალში დაცულ სახალხო ჩვეულებათა შორის ინტერესს იწვევს ნიშნობასთან დაკავშირებული ცერემონიის – „ლინოსურალის“ აღწერა (1886, №27), აგრეთვე ბინიგარაძის მიმოხილვები საშობაო და სანათლის დაცული სამართლისას, გიორგობისა და „ავირიქეობის“ აღნიშვნის შესახებ (1886, №№143-146). ხოლო კორესპონდენციაში – „უშველის აღწერა“ (1888, №№35-69) იგი საინტერესო ცნობებს გვაწვდის ზემო სკანდალში დამკავიდრებულ საოჯახო ტრადიციათა მრავალ მხარეზე.

დაკრძალების წესის იღწერისას ნ.გაბარაშვილი მიუთითებს წყალში დამხსრჩებლისა და უცხო მხარეში გარდაცელილის დატირების განსაკუთრებულ რიგზე, რაც საიქიო ცხოვრებაზე წარმართული წარმოადგენების გაღმონაშობით საზრდოობდა – მიცვალებულის სული მატერიალური ფორმით წარმოიდგინებოდა (1888, №116).

ხშირად ცურულმენა მახინჯი ჩვეულების საფუძვლადაც იქცეოდა ხოლმე. იმარგიანი მოვალეობის ერთ ასეთ გადმონაშობზე – პირველ შობილ გოგონათა დახოცევაზე, რომლის „უტყუარი მიზეზი ის არის, რომ ყოველი გაუნათლებელი ხალხი მამრობითს სქესს აძლევს უპირატესობას მდედრობითის წინაშე. სკანდალი ამ აზრისანი იყვნენ და პუნქტობდნენ, რომ პირმშო ქალის სიკვდილით მათ შეეძინებოდათ ვაჟი“ (1900, №95). საბოლოო ჯამში კი მამაკაცთა სიმრავლე სხვა საზიანო ჩვეულების – „შეთვისების“ (გათხოვილი ქალის მოტაცება) გაურცელებას განაპირობებდა, რაც გაუთავებელ სისხლის და ურთიერთმტრობაში გადაიზრდებოდა (1903, №183).

აფხაზეთის შესახებ კონოგრაფიულ მიმოხილვაში ყურადღება მახვილებება ჯერისწერის (1888, №№165, 175), სამეცნიერო-უოფით ტრადიციებზე (1888, №166), ოჯახის გვაროვნულ-პატრიარქალურ სისტემაზე (1888, №№166, 167), მიცვალებულის დაკრძალების წესებზე (1888, №176), გაძიძების ჩვეულებაზე (1888, №173).

ტრადიციული სოციალური გარემოს დახასიათებისას ნ.ჯანაშია აღნიშნავს საზოგადოების წოდებით-კასტურ დიფერენცირებას, ერთმანეთისაგან მევეორად გამიჯნული სოციალური უენების კარჩაკეტილობას: „მგონია, საქართველოს არც ერთს სხვა ნაწილში წოდების გარჩევა ისეთი მძლავრი და თავის ძალაში არ არის, როგორც აქ აფხაზეთშია. აფხაზობა დღესაც არა რუსიცა აღმართობით, მომაკვდინებელი ცოდვაა. . .“ (1898, №218). ექრძოდ, უკიდურესად შეზღუდულია მათ შორის ქორწინება, ნათლობა, ურთიერთობის თვით მეზობლური ფორმებიც კი. საზოგადოების დიფერენცირების ასეთი სისტემა, რა თქმა უნდა, შესაბამისი ისტორიული პირობებით იყო განსაზღვრული.

კორესპონდენციის გურიიდან, სამეცნიეროდან და რაციდან მოვათხოვობის საოჯახო ურთიერთობებისა (1886, №114) და სხვა სახის ყოფითი ტრადიციების, ზე-ჩვეულებების შესახებ (1887, №75). მათ შორის განსაკუთრებული ყურადღება ექცევა მასპინძლობის (1899, №219), ქორწილის (1894, №156), აღდგომისა (1890, №3) და ახალი წლის აღნიშნის, მასთან დაკავშირებული ჩვეულების – „ვერხაბის“ (1890, №3) აღწერას.

დაბეჭდილია სპარსეთში (ფერეიდანში) მცხოვრებ ქართველთა სამეცნიერო საქმიანობისა თუ შემორჩენილ ტრადიციათა და სწორ-ხასიათთა ამსახველი რამდენიმე ნარევები. მითითებულია, რომ სამშობლობან ხანგრძლივი მოწყვეტის მიუხედავად, მათ ქართული იერი მაინც შემორჩენიათ (1902, №183; 1904, №71). ეს მასალები, სპარსეთში გადასახლებული ქართველების კონოგრაფიის ჩვეულებასთან ერთად, ჩვენი ისტორიის მოცემულ პერიოდზე საინტერესო მსჯელობებითაც გამოირჩევა. უდავოდ დიდია შესაბამისი მეცნიერულ-შემცენებითი დატვირთვა.

სპარსეთში მცხოვრები რესპისა (1887, №67; 1888, №204) და პანკისის ხეობაში ჩასახლებულ ქისტთა (1887, №21; 1902, №123) კონოგრაფიის შესახებ იძებელებოდა „ივერიაში“ წერილები. რომლებშიც ყურადღება გამახვილებულია კოფის, მეურნეობის, რწმენა-წარმოადგენების ტრადიციულ-ისტორიულ ფორმებზე, ოჯახის პატრიარქალურ-გვაროვნულ სისტემასა და მის უქმნასთან დაკავშირებულ რიტუალებზე (1888, №204).

მიხ. ალბუთაშვილის წერილი – „ნიჯუა, ხინი და ოოლუაი“ (1903, 33) გვაძლევს ახალი წლის დადგომისა და წყალეურობების დღესასწაულის აღსანიშნავად ქისტების სამზადისის ვრცელ აღწერას, გამცნობს მასთან დაკავშირებულ ქცევის ფორმებს და ა.შ.

როგორც ვხედავთ, „ივერია“ დაწვილებით აშუქებდა სპარსეთველს ყოველი პუთხის ეთნოგრაფიას, რასაც, ოვისთვავად დირებულებასთან ერთად, ქართველი ერის ისტორიის მეცნიერული კურსის შემუშავების თვალსაზრისითაც დიდი მნიშვნელობა ენიჭებოდა.